

Мирјана М. Чугових*
Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет, Ужице

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ У ОКВИРУ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ИЗМЕЊЕНОМ ДРУШТВЕНОМ КОНТЕКСТУ

Апстракт: Образовање и васпитање, као део друштвеног контекста, услед појаве пандемије вируса корона, у школској 2019/2020. години претрпели су велике промене, широм света. Негативни утицај пандемије на образовне системе манифестовао се кроз различите видове измењеног режима рада школа. Најрадикалнији начин, свакако је био само затварање школа, односно спровођење програма образовања на даљину, путем одређених платформи за учење. Организација слободних активности, у таквим условима, била је ограничена у сваком погледу. Полазећи од измењеног друштвеног контекста изазваног пандемијом спроведено је истраживање са циљем испитивања начина организације, као и реализације слободних активности у оквиру наставе српског језика. Истраживањем су обухваћени учитељи млађих разреда основне школе (N = 161). Резултати истраживања имплицирају да је актуелна пандемија допринела оскуднијој реализацији слободних активности, али и то да су учитељи указали на бројне тешкоће приликом њихове организације и реализације.

Кључне речи: *слободне активности, настава српског језика, млађи основношколски узраст, пандемија.*

УВОД

Анализирањем друштвеног контекста савременог друштва долазимо до сазнања да се оно „свакодневно налази на удару многобројних процеса који мењају његову структуру и динамику” (Ђурић и Стојадиновић, 2020: 119), а последице које произилазе из таквих процеса доводе до глобалних проблема „који могу бити схваћени као ширење и продубљивање светске међузависности у свим аспектима модерног друштвеног живота” (Held, 2003, према: Ђурић и Стојадиновић, 2020: 120). Управо је пандемија изазвана вирусом корона потпуно променила свет доводећи до забрињавајућих глобалних последица, далекосежно утичући на све токове друштва. Потпуно измењен контекст обра-

* mirjana.cutovic3@gmail.com

зовања, као део друштвене средине, услед појаве пандемије у школској 2019/2020. години претрпео је велике промене. Креатори васпитнообразовног процеса, суочени са негативним утицајем пандемије, модификовали су поступак извођења наставног процеса. Један од најрадикалнијих модела односио се на затварање школа и подразумевао је спровођење програма образовања на даљину, путем одређених платформи. Од свих учесника наставног процеса очекивало се брзо и ефикасно прилагођавање таквом виду наставе. Потреба за стварањем окружења за учење подразумевала је прилагођавања како би се удовољило не само очекивањима ученика, већ и захтевима и условима образовних институција (Carrillo & Flores, 2020). Брзи и неочекивани прелазак са директне наставе на учење на даљину, „хитно е-учење” (Bozkurt & Sharma, 2020, према: Carrillo & Flores, 2020), или такозвано „обуставање наставе без престанка учења” (Zhang, Wang, Yang, Wang, 2020) изазвао је бројне тешкоће у реализацији наставног процеса. Неке од њих су: недостатак техничких услова за реализацију онлајн наставе, смањена заинтересованост за образовање на даљину, недовољно развијене дигиталне компетенције учесника наставног процеса, потешкоће у вези са ограниченим начином преношења информација, као и неизвесност и страх на личном и професионалном плану (Jain, Lall, Singh, 2021).

Као обавезна васпитнообразовна установа, школа делује на све сегменте развоја ученика, па тако и на образовање за ваннаставне активности, које се од редовних наставних активности разликују у томе што се реализују у мањим групама у које се ученици укључују сами, према сопственом избору. Укључивањем у ваннаставне активности сваком ученику се пружа могућност креативног афирмисања у одрђеној групи, школи, па и шире. Наглашавајући велики утицај који школа има на ученика, потребно је омогућити деци развој свих њихових особености. Неретко, у данашњем друштву долази до занемаривања важности ваннаставних активности, односно деци нису доступне довољно различите активности, или се оне не реализују у складу са њиховим потребама (Šiljković, Rajić, Vrtić, 2007). У члану 60. *Закона о основама система образовања и васпитања* експлицитно је наведено да је школа дужна да понуди листу активности за које се ученици опредељују у складу са својим интересовањима (*Закон о основама система образовања и васпитања*, 2017: 34).

Имајући на уму друштвено измењен контекст образовања, у овом раду слободне активности се сагледавају са теоријског и емпиријског аспекта, односно њиховог значаја који имају у настави српског језика. Идентификујући слободне активности као важан аспект образовног искуства (Cole, Rubin, Feild, Giles, 2007, према: Bartkus, Nemelka, Nemelka, Gardner, 2012), а уједно знајући да је организовање и реализовање тих часова, у условима пандемије, било отежано, желели смо да емпиријски испитамо у којој мери и на који начин су учитељи, у условима пандемије, организовали слободне активности у оквиру наставе српског језика.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ ИЗ УГЛА ИСТРАЖИВАЧА

Слобода избора ученика, добровољност укључивања, унутрашња мотивација бављења одређеном активношћу и властитим развојем у основи су слободних активности (Jurčić, 2008). Определујући се за учешће у раду слободних активности „које их занимају, које им се свиђају и у којима уживају, ученицима је омогућено да откривају и негују своје таленте” (Massoni, 2011: 84). Индивидуалним, али и заједничким активностима ученици максимално развијају своје способности и постају креативни и иновативни, подстичући развој социјалне компетенције, израђујући и јачајући осећај заједништва и повезаности са школом (Valjan Vukić, 2016). Разни аутори (Bartkus et al., 2012; Вучковић, 1988; Darling, Caldwell, Smith, 2005; Massoni, 2011) су се сложили да учешће у слободним активностима представља важан облик васпитнообразовног рада. Целовито посматрано, учешће у слободним активностима „најсветростије поспешује сазревање ученичке личности” (Вучковић, 1988: 220), омогућава развијање иницијативности и релевантних компетенција (Bartkus et al., 2012), подстиче ученике на стваралаштво, стицање знања и умећа према њиховим интересовањима и способностима (Šiljković i sar., 2007), доприноси бољем школском успеху и у великој мери побољшава интерперсоналну комуникацију међу ученицима (Eccles & Barber, 1999, према: Пурић и Чутовић, 2018). Линенбург (Lunenburg, 2010) истиче позитивне ефекте слободних активности, наглашавајући да оне служе истом циљу као обавезни и изборни предмети, али истовремено омогућавају ученицима и инкорпорирање знања стеченог на другим часовима (Lunenburg, 2010, према: Massoni, 2011). Осим што проширују образовно искуство, неки од позитивних ефеката ангажованости ученика у слободним активностима односе се и на „лакше укључивање у колектив, омогућавајући самопотврђивање личности ученика стицањем потребног самопоуздања и сигурности у себе” (*Pedagoška enciklopedija 2*, 1989: 353), а доприносе и позитивном ставу према школи, јер самосталним одабиром слободних активности школа постаје ближе и пријатније место за боравак и рад (Massoni, 2011). Позната су и разна емпиријска истраживања која су потврдила афирмативан утицај укључивања ученика у слободне активности (Bakoban & Aljarallah, 2015; Cosden, Morrison, Gutierrez, Brown, 2004; Darling et al., 2005; Durlak & Weissberg, 2007; Finn, 1993, према: Bakoban & Aljarallah, 2015; Fredericks & Eccles, 2005; Lunenburg, 2010; Massoni, 2011). У оквиру досадашњих истраживања утврђен је позитиван утицај укључености ученика у слободне активности на њихов школски успех (Bakoban & Aljarallah, 2015; Cosden et al., 2004; Darling et al., 2005; Durlak & Weissberg, 2007) као и на развој личних и социјалних вештина (Durlak & Weissberg, 2007; Fredericks & Eccles, 2005; Massoni, 2011). Студија Бакобана и Аларалаха је доказала да је самопоуздање које је стечено похађањем одређених слободних активности утицало на бољи просечан успех ученика (Bakoban & Aljarallah, 2015). Дарлак и сарадници су спровели истраживање са децом старости од 6 до 15 година, а резултати до којих су дошли показују да су деца која су похађала неки облик ваннаставних активно-

сти имала осетно боље резултате у: исказивању својих осећаја и ставова, лакшем и бољем прилагођавању понашања и побољшању успеха у школи (Durlak & Weissberg, 2007). Поред ефеката слободних активности на развој ученика, оне значајно унапређују и улогу наставника, у вођењу планираних активности, истичући њихов педагошки, дидактички и методички рад (Zrilić i Košta, 2009; Пурић и Чутовић, 2018).

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ У ОКВИРУ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА (МОГУЋНОСТИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ И ОРГАНИЗАЦИЈУ)

Правилником о наставном плану и програму за ученике млађих разреда основне школе предвиђено је да школа реализује ваннаставне активности у области науке, технике, културе, уметности, медија и спорта, са фондом од 1–2 часа на недељном нивоу. Како се слободне активности могу везати за поједине наставне предмете, Вучковић сматра да постоје бројне могућности организовања слободних ученичких активности у оквиру наставе српског језика, с обзиром на сложеност и свеобухватност задатака и циљева овог наставног предмета, наглашавајући да се ученицима млађег школског узраста могу понудити литерарна, драмска, рецитаторска, новинарска и библиотечка секција (Вучковић, 1988). И други методичари су мишљења да су активности секција које се организују у оквиру наставе српског језика усмерене ка „језичком, литерарном, сценском и публицистичком стваралаштву” (Илић, 2003: 169) и да се могу реализовати и у млађим разредима основне школе. Росандић сматра да се „слободне активности, као саставни део васпитнообразовног система, диференцирају у зависности од предметног подручја којем припадају и наводи да литерарним слободним активностима у ужем смислу припадају: а) литерарна секција и б) драмска секција, док у ширем смислу литерарним слободним активностима припадају: а) рецитаторска; б) радио-телевизијска; в) књижничарска секција” (Rosandić, 1986: 86). С обзиром на то да се деца добровољно пријављују за учешће у појединим активностима, претпоставка је да је код њих присутна велика доза мотивације за оно чиме се баве у оквиру појединих секција, јер „слободне активности уважавају интересе ученика, подстичу стваралачко деловање и отварају пут индивидуалном развоју и иницијативности ученика” (Valjan Vukić, 2016: 35). С обзиром на то да су слободне активности, односно активно учешће у раду секција један од елемената вредновања ученичког рада (Вучковић, 1988: 237), подстицајна улога учитеља као планера и организатора ваннаставних активности значајно доприноси појединачним и укупним резултатима таквих ваннаставних активности.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У циљу сагледавања значаја слободних активности, које представљају важан аспект образовног искуства сваког ученика, постављени су следећи истраживачки задаци: (а) испитивање ставова учитеља о квантитету и начину реализације слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе у условима пандемије; (б) испитивање ставова учитеља о тешкоћама приликом реализације слободних активности у оквиру наставе српског језика, у условима пандемије; (в) испитивање ставова учитеља о процени ангажованости ученика у слободним активностима у оквиру наставе српског језика, у условима пандемије и (г) испитивање утицаја стручне спреме, радног стажа, степена развијености дигиталних компетенција, као и става према дигитализацији у образовању на ставове учитеља о начину реализације слободних активности у оквиру српског језика, у условима пандемије.

Сагласно полазним истраживачким задацима постављене су следеће хипотезе:

X1a) Већина учитеља сматра да су слободне активности, у оквиру наставе српског језика, у условима пандемије, биле делимично реализоване, односно да су све активности биле прилагођене измењеним условима реализације;

X1б) Већина учитеља сматра да је реализација слободних активности у оквиру наставе српског језика остварена комбинованим активностима кроз непосредни рад, када су се стекли услови за њихову реализацију, и посредством онлајн платформи за учење;

X2) Већина учитеља сматра да је реализација слободних активности у оквиру наставе српског језика била отежана тешкоћама које су инициране актуелном пандемијом;

X3) Већина учитеља процењује да је ангажованост ученика у слободним активностима у оквиру наставе српског језика, у условима пандемије била значајно смањена и делимично реализована;

X4a) Ставови учитеља о организацији и реализацији слободних активности у оквиру наставе српског језика, у условима пандемије нису под утицајем степена стручне спреме и радног стажа;

X4б) Степен развијености дигиталних компетенција учитеља, као и њихов став према дигитализацији у образовању не детерминишу њихове ставове о реализацији слободних активности у оквиру наставе српског језика, у условима пандемије.

Подаци за истраживање добијени су анкетањем учитеља које је реализовано у априлу и мају 2021. године. Анкетни упитник садржао је питања затвореног и отвореног типа, а учитељи су избором једног или више понуђе-

них одговора, односно дописивањем одговора исказивали своје ставове о појединим проблемима везаним за организацију и реализацију ваннаставних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије. Узорак од 161 учитеља из Моравичког, Златиборског и Рашког управног округа одабран је из популације запослених учитеља у школама у Републици Србији током школске 2020/2021. године. Зависну варијаблу истраживања представљали су: ставови учитеља о начину организације и реализације слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије, као и њихова мишљења о појединим проблемима везаним за организацију и реализацију ваннаставних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије. Као независне варијабле операционализовани су: стручна спрема учитеља (виша, висока, мастер), радни стаж у настави (до 10 година, од 11 до 20 година, више од 20 година), самостална процена степена развијености дигиталних компетенција (у потпуности/делимично/нема развијене дигиталне компетенције), као и став о дигитализацији у образовању (позитиван/ негативан/ нема изражен став према дигитализацији у образовању). Добијени подаци обрађени су дескриптивном статистиком у статистичком пакету SPSS 20. Резултати истраживања приказани су табеларно и исказани статистичким мерама пребројавања, релативног односа и просека и закључивања посредством примене хи квадрат теста.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

С обзиром на то да слободне активности представљају важан аспект образовног искуства (Cole et al., 2007, према: Bartkus et al., 2012), и да је улога учитеља као организатора и реализатора наставе и ваннаставних активности кључна, испитивани су њихови ставови о начину организације и реализације слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије.

Табела 1. Ставови учитеља о квантитету и начину реализованих часова слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије

Квантитет реализованих часова слободних активности	Без слободних активности	f	26
		%	16,1
	Делимична реализација	f	80
		%	49,7
	Активности прилагођене условима	f	55
		%	34,2
Укупно	f	161	
	%	100	

Начини реализованих часова слободних активности	Непосредни рад	f	47
		%	29,2
	Онлајн окружење	f	22
		%	13,7
	Комбиноване активности	f	67
		%	41,6
	Остало	f	25
		%	15,5
	Укупно	f	161
		%	100

Анализирани резултати првог истраживачког задатка (Табела 1) који се односио на испитивање ставова учитеља о квантитету и начину реализованих часова слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе указују да највећи број учитеља 135 или 83,9% сматра да су у условима пандемије слободне активности у оквиру наставе српског језика реализоване делимично (80 или 49,7%), односно да су активности биле прилагођене измењеним условима реализације (55 или 34,2%). Од укупног броја анкетираних њих 26, односно 16,1% се изјашњава да нису имали реализованих часова слободних активности, што се може оправдати и појавом бројних ограничења у измењеним условима реализације свих активности које се односе и на редовну наставу, али и на ваннаставне активности (Jain et al., 2021; Zhang et al., 2020).

У погледу начина реализовања слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, највећи број учитеља (54 или 43,5%) пријављује комбиновани начин реализације слободних активности односно кроз непосредни рад, али и посредством онлајн платформи за учење. За непосредни рад, односно када су се стекли услови за такав начин организовања слободних активности изјаснило се њих 38, односно 30,6%. И 29 учитеља (23,5%) пријављује организацију и реализацију слободних активности путем онлајн платформи за учење.

Табела 2. Ставови учитеља о тешкоћама приликом реализације слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије

Тешкоће у реализацији часова слободних активности	Немогућност непосредног рада	f	36
		%	22,4
	Недостатак услова	f	30
		%	18,6
	Усмереност на редовну наставу	f	61
		%	37,9

Тешкоће у реализацији часова слободних активности	Неизвесност и страх	f	5
		%	3,1
	Смањена заинтересованост	f	25
		%	15,5
	Нешто друго	f	4
		%	2,5
Укупно	f	161	
	%	100	

Други истраживачки задатак усмерен је ка испитивању ставова учитеља о тешкоћама приликом реализације слободних активности у оквиру наставе српског језика, у условима пандемије. Добијени резултати (Табела 2) сугеришу на бројне тешкоће током реализовања часова слободних активности у условима пандемија. Према учесталости јављања, на првом месту учитељи су издвојили усмереност на редовну наставу (37,9%), немогућност непосредног рада (22,4%), недостатак услова (18,6%), смањену заинтересованост ученика (15,5%), неизвесност и страх (3,1%) и нешто друго (2,5%).

У оквиру трећег задатка истраживања интересовало нас је како учитељи процењују ангажованости ученика у слободним активностима у оквиру наставе српског језика, у условима пандемије. Како сугеришу подаци приказани у Табели 3, већина учитеља (65,2%) процењује да су ученици млађих разреда основне школе само делимично остварили учешће у слободним активностима, што се може приписати измењеним околностима и контексту рада. Њих 29,8% сматра да су ученици били у потпуности ангажовани у слободним активностима у оквиру наставе српског језика, док најмањи проценат учитеља (5,0%) сматра да ученици нису били ангажовани, односно да се не може говорити о правом ангажовању ученика у слободним активностима у условима пандемије.

Табела 3. Ставови учитеља о ангажованости ученика у слободним активностима у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије

Ангажованост ученика у слободним активностима	У потпуности ангажовани	f	48
		%	29,8
	Делимично ангажовани	f	105
		%	65,2
	Нису били ангажовани	f	8
		%	5,0
Укупно	f	161	
	%	100	

Четврти истраживачки задатак односио се на испитивање утицаја стручне спреме, радног стажа, степена развијености дигиталних компетенција, као и става према дигитализацији у образовању на ставове учитеља о организацији и реализацији слободних активности у оквиру српског језика, у условима пандемије (Табела 4, 5, 6, 7). Ради прегледности у тексту табеларно су приказани само резултати о статистички значајним везама између испитаних варијабли и ставова учитеља према организовању и реализовању слободних активности у оквиру српског језика, у друштвено измењеном контексту. Евидентиране разлике у ставовима учитеља о организацији и реализацији часова слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе с обзиром на степен стручне спреме нису достигле статистичку значајност на већини разматраних аспеката: квантитет реализовања часова слободних активности ($\chi^2 = 5,452$; $df = 4$; $p = 0,244$); начини реализовања часова слободних активности ($\chi^2 = 12,382$; $df = 6$; $p = 0,054$) и тешкоће приликом реализације слободних активности ($\chi^2 = 8,345$; $df = 10$; $p = 0,595$). Само у случају процене учитеља о ангажованости ученика у слободним активностима (Табела 4) утврђен је значајни утицај степена стручне спреме ($\chi^2 = 21,338$; $df = 6$; $p = 0,002$). На основу тога, могуће је закључити да стручна спрема делимично утиче на ставове учитеља о организовању и реализовању часова слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, односно да стручна спрема није кључна детерминанта њихових ставова. Процена ангажованости ученика у слободним активностима у оквиру наставе српског језика разликује се код учитеља са различитим радним искуством.

Табела 4. Ставови учитеља о процени ангажованости ученика у слободним активностима у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије, у зависности од степена стручне спреме

Стручна спрема		У потпуности	Делимично	Незадовољан	Остало	Укупно
Виша школа	f	1	16	3	0	20
	%	5,0	80,0	15,0	0,0	100
Факултет	f	26	52	1	19	98
	%	26,5	53,1	1,0	19,4	100
Мастер	f	15	19	4	5	43
	%	34,9	44,2	9,3	11,6	100
Укупно	f	42	87	8	24	161
	%	26,1	54,0	5,0	14,9	100

$$\chi^2 = 21,338; \quad df = 6; \quad p = 0,002$$

Табела 5. Ставови учитеља о процени ангажованости ученика у слободним активностима у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије, у зависности од радног стажа

Радни стаж		У потпуности	Делимично	Незадовољан	Остало	Укупно
0–10	f	6	6	2	2	16
	%	37,5	37,5	12,5	12,5	100
11–20	f	15	13	3	9	40
	%	37,5	32,5	7,5	22,5	100
Преко 20	f	21	68	3	13	105
	%	33,3	44,4	22,2	0,0	100
Укупно	f	42	87	8	24	161
	%	26,1	54,0	5,0	14,9	100

$$\chi^2 = 16,109; \quad df = 6; \quad p = 0,013$$

Учитељи са највише радног стажа су мишљења да су њихови ученици ангажованији у учешћу у слободним активностима у односу на процену осталих категорија анкетираних учитеља према радном искуству. Резултати хи-квадрат теста ($\chi^2 = 16,109$; $df = 6$; $p = 0,013$) потврђују да су уочене разлике у ставовима анкетираних учитеља различитог радног искуства статистички значајне (Табела 5). Добијени резултати указују на позитиван утицај радног искуства на процену ангажованости ученика у слободним активностима у оквиру наставе српског језика, што се делимично може образложити и одговорношћу најискуснијих учитеља да у рад слободних активности укључе све заинтересоване ученике, поштујући њихова интересовања. Како су слободне активности у оквиру наставе српског језика један од елемената вредновања и оцењивања ученичког рада (Вучковић, 1988), подстицајна улога учитеља, приликом организовања и реализовања слободних активности у оквиру наставе српског језика, доприноси и већем ангажовању ученика.

Табела 6. Ставови учитеља о начину организације слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије, у зависности од степена развијености дигиталних компетенција

Дигиталне компетенције		Непосредни рад	Онлајн окружење	Комбиноване активности	Остало	Укупно
У потпуности развијене	f	6	8	11	3	28
	%	21,4	28,6	39,3	10,7	100
Делимично развијене	f	38	29	54	3	124
	%	30,6	23,5	43,5	2,4	100
Немам развијене	f	3	4	2	0	9
	%	33,3	44,4	22,2	0,0	100
Укупно	f	47	22	67	25	161
	%	29,2	13,7	41,6	15,5	100

$$\chi^2 = 17,528; \quad df = 6; \quad p = 0,008$$

С обзиром на то да дигиталне компетенције представљају скуп знања, вештина и стратегија које су неопходне за коришћење информационо-комуникационих технологија и дигиталних медија у онлајн окружењу (Ferragi, 2012), и да их је Европска унија, како би успешно одговорила изазовима развоја друштва знања и светског тржишта, сврстала у једну од осам темељних компетенција за целоживотно образовање (The European Parliament and the Council of the European Union, 2006, према: Ристић и Благоданић, 2017), за очекивати је од наставника који реализују наставу у измењеном друштвеном контексту да поседују и одговарајући ниво информатичке и дигиталне писмености. Имајући у виду да су учитељи похађали поједине програме професионалног усавршавања, чиме је пружена могућност већем броју учитеља у односу на формално образовање за стицање способности о дигиталним вештинама за коришћење ИКТ, као независна варијабла у овом истраживању уведена је дигитална компетентност учитеља. Резултати статистичке анализе ($\chi^2 = 17,321$; $df = 6$; $p = 0,008$) показују да је степен развијености дигиталних компетенција утицао на начин организације и реализације слободних активности, јер учитељи који су се изјаснили да поседују делимично развијене дигиталне компетенције су пријављивали и најразноврсније начине реализације слободних активности у оквиру наставе српског језика. Уочене разлике у ставовима о начину организације и реализације слободних активности у односу на степен развијености дигиталних компетенција су статистички значајне (Табела 6). Добијени подаци могу се тумачити и ставом да су учитељи са делимично развијеним дигиталним компетенцијама самокритичније сагледали своју улогу у начину реализације слободних активности у друштвено измењеним условима.

Табела 7. Ставови учитеља о најчешћим потешкоћама приликом реализације слободних активности у оквиру наставе српског језика у млађим разредима основне школе, у условима пандемије, у зависности од става према дигитализацији

Став о дигитализацији у образовању		1	2	3	4	5	6	Укупно
Позитиван став	f	26	27	45	2	12	3	115
	%	22,6	23,5	39,1	1,7	10,4	2,6	100
Без изграђеног става	f	6	2	13	1	10	1	33
	%	18,2	6,1	39,4	3,0	30,3	3,0	100
Негативан став	f	4	1	3	2	3	0	13
	%	30,8	7,7	23,1	15,4	23,1	0,0	100
Укупно	f	36	30	61	5	25	4	161
	%	22,4	18,6	37,9	3,1	15,5	2,5	100

$$\chi^2 = 20,985; \quad df = 10; \quad p = 0,021$$

Легенда:

- 1 – немогућност непосредног рада; 2 – недостатак услова;
 3 – усмереност на редовну наставу; 4 – неизвесност и страх;
 5 – смањена заинтересованост; 6 – нешто друго;

Анализирајући одговоре учитеља различитог става о дигитализацији у образовању као независне варијабле примећује се да учитељи са позитивнијим ставом према дигитализацији пријављују и различите тешкоће у организацији слободних активности у односу на оне који имају негативан став или немају изграђено мишљење о дигитализацији у образовању. За највећи број анкетираних учитеља са позитивним ставом према дигитализацији најчешће потешкоће које су пријављивали су усмереност на редовну наставу (45 или 39,1%, што представља четвртину свих анкетираних учитеља), затим недостатак услова за рад (27 или 23,5%), немогућност непосредног рада (26 или 22,6%), смањену заинтересованост ученика (12 или 10,45%), неизвесност и страх (2 или 1,7%). Резултати статистичке анализе ($\chi^2 = 20,985$; $df = 10$; $p = 0,021$) показују да су уочене разлике статистички значајне (Табела 7).

ЗАКЉУЧАК

Спроведеним истраживањем, потврђене су у потпуности прве три истраживачке хипотезе, док је четврта делимично потврђена. И поред тога што су учитељи упознати са позитивним ефектима ваннаставних активности, као делом свакодневног живота ученика (Bakoban & Aljarallah, 2015), већина њих сматра да су слободне активности, у условима пандемије, биле само делимично реализоване, односно биле су прилагођене измењеним условима реализације у виду комбинованих активности кроз непосредни рад, када су се стекли услови за њихову реализацију и посредством онлајн платформи за учење. Овде се мора напоменути да је већина учитеља сагласна са ставом Самте Џејн и њених сарадника да „виртуелно образовање не може заменити живу реч наставника” (Jain et al., 2021: 60). Такође, учитељи су указали и на бројне тешкоће приликом организације и реализације слободних активности у оквиру наставе српског језика, процењујући да је ангажованост ученика у слободним активностима у оквиру наставе српског језика, у условима пандемије била значајно смањена и делимично реализована. Потврђено је да већина испитиваних варијабли има делимичан утицај на организацију и реализацију слободних активности у оквиру наставе српског језика, у условима пандемије.

Литература

- Bakoban, R. A. & Aljarallah, S. A. (2015). Extracurricular Activities and Their Effect on the Student's Grade Point Average: Statistical Study. *Educational Research and Reviews*, 10(20), 2737–2744.
- Bartkus, K. R., Nemelka, B., Nemelka, M. & Gardner, P. (2012). Clarifying the meaning of extracurricular activity: A literature review of definitions. *American Journal of Business Education (AJBE)*, 5(6), 693–704.

- Valjan Vukić, V. (2016). Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti učenika – višestruke perspektive. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 65(1), 33–57.
- Вучковић, М. (1988). *Методика наставе српскохрватског језика у млађим разредима основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Darling, N., Caldwell, L. L. & Smith, R. (2005). Participation in school-based extracurricular activities and adolescent adjustment. *Journal of Leisure Research*, 37, 51–77.
- Durlak, J. A. & Weissberg, R. P. (2007). *The impact of after-school programs that promote personal and social skills*. Chicago, IL: Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning.
- Ђурић, Ж. и Стојадиновић, М. (2020). Пандемије и институционални изазови у савременом друштву. *Српска политичка мисао*, 68(2), 119–140.
- Закон о основама система образовања и васпитања* (2017). Службени гласник Републике Србије, бр. 88/2017.
- Zrilić, S. i Košta, T. (2009). Učitelj – kreator izvannastavnih aktivnosti. *Magistra Iadertina*, 4(1), 159–170.
- Илић, П. (2003). *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси: методика наставе*. Нови Сад: Змај.
- Jain, S., Lall, M. & Singh, A. (2021). Teachers' voices on the impact of COVID-19 on school education: Are ed-tech companies really the panacea?. *Contemporary Education Dialogue*, 18(1), 58–89.
- Jurčić, M. (2008). Učiteljevo zadovoljstvo temeljnim čimbenicima izvannastavnih aktivnosti. *Život i škola*, 20(2), 9–36.
- Massoni, E. (2011). Positive effects of extra curricular activities on students. *Essai*, 9(27), 84–87.
- Pedagoška enciklopedija 2* (1989). Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Пурић, Д. и Чутовић, М. (2018). Школа као фактор развијања интеркултуралности. У С. Маринковић (ур.), *Језик, култура, образовање, рад штампан у целини*, 2. новембар 2018, Ужице (361–374). Ужице: Педагошки факултет.
- Ристић, М. и Благданић, С. (2017). Нове перспективе у образовању – ванучионичка настава у дигиталном окружењу. *Иновације у настави*, XXX(2), 1–14. DOI 10.5937/inovacije1702001R.
- Rosandić, D. (1986). *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ferrari, A. (2012). *Digital competence in practice: An analysis of frameworks*. Sevilla: JRC IPTS. Retrieved May 30, 2021 from the World Wide Web <https://ifap.ru/library/book522.pdf>. DOI 10.2791/82116.
- Fredricks, J. A. & Eccles, J. S. (2005) Developmental benefits of extracurricular involvement: Do peer characteristics mediate the link between activities and youth outcomes?. *Journal of Youth and Adolescence*, 6, 507–520.
- Carrillo, C. & Flores, M. A. (2020). COVID-19 and teacher education: a literature review of online teaching and learning practices. *European Journal of Teacher Education*, 43(4), 466–487. DOI 10.1080/02619768.2020.1821184.

- Cosden, M., Morrison, G., Gutierrez, L. & Brown, M. (2004). The effects of homework programs and after-school activities on school success. *Theory into Practice*, 43(3), 220–226.
- Šiljković, Ž., Rajić, V. i Bertić, D. (2007). Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti. *Odgovne znanosti*, 9(2(14)), 133–145.
- Zhang, W., Wang, Y., Yang, L. & Wang, C. (2020). Suspending Classes without Stopping Learning: China's Education Emergency Management Policy in the COVID-19 Outbreak. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(58), 1–6. DOI 10.3390/jrfm13030055.

Mirjana M. Čutović

University of Kragujevac, Faculty of Education, Užice

**LEISURE/EXTRA-ACADEMIC ACTIVITIES IDENTIFIED
WITH SERBIAN LANGUAGE EDUCATION
IN A CHANGED SOCIAL CONTEXT**

Summary

Due to the COVID-19 global pandemic, education as part of the social context suffered great changes in 2019/2020 all around the world. The negative impact of the pandemic on education systems was manifested through different changes in the way schools operate. The most radical change was certainly the closing of schools, i. e. implementing distance education programs by means of distance learning platforms. The organization of leisure/extra-academic activities in such conditions was limited in every respect. Starting from the changed social context brought about by the pandemic, we conducted a survey with the aim of examining the organization and implementation of leisure/extra-academic activities identified with Serbian language education. The survey included class teachers (teachers of junior grades of primary school) (N = 161). Results of the survey indicate that the current pandemic has contributed to the poorer and more sporadic implementation of leisure/extra-academic activities, but also that teachers have been pointing out numerous difficulties in its organization and implementation.

Keywords: *leisure/extra-academic activities, Serbian language education, junior grades of primary school, pandemic.*